

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Родіонова Лариса Андріївна

УДК 338.09(477)

РОЛЬ ТОВАРИСТВА “СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР” У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (20–30-і роки)

08.01.04 – економічна історія та історія економічної думки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі маркетингу на виробництві Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник — доктор економічних наук, професор
Гринчуцький Валерій Іванович,
Тернопільський державний університет
імені Івана Пулюя,
завідувач кафедри маркетингу на виробництві

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор Жученко Володимир Семенович,
Полтавський державний педагогічний інститут імені В.Г. Короленка,
професор кафедри політичної економії

кандидат економічних наук, доцент Біла Світлана Олексіївна,
докторант кафедри економічної теорії та історії економіки
Української академії державного управління при Президентові України

Провідна установа
Інститут економіки НАН України,
відділ історії народного господарства та економічної думки, м. Київ.

Захист відбудеться “28” грудня 2001 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.13 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 03022, м. Київ-22, вул. Васильківська, 90а, економічний факультет, аудиторія 704.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий “23” листопада 2001 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Солодовникова І.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Однією з причин повільного переходу від системної фінансово-виробничої кризи до стабілізації та економічного зростання сільського господарства України в період трансформації відносин власності та господарювання є відсутність теоретично та практично відпрацьованих стратегій, інститутів і механізму організації та регулювання аграрної реформи. Звернення українських вчених до європейської або американської практики сільського господарства у сформованій ринковій системі не враховують умови та особливості перехідної економіки України. Тому об'єктивно необхідно створити національну модель розвитку сільського господарства, яка має базуватися на синтезі господарсько-генетичної спадщини українського народу та світового досвіду еволюції, загальних основах агроринкової економіки, орієнтуватися на основні тенденції глобалізації національних економік постіндустріальної цивілізації XXI ст. Це зумовлює важливість всебічного осмислення та узагальнення, критичного використання вітчизняного досвіду аграрного розвитку.

У зв'язку з цим практичне та теоретичне значення має дослідження діяльності українського громадського товариства “Сільський господар”, яке впродовж 45 років (1899–1944 рр.) було виявом самоорганізації та господарської самодіяльності західноукраїнського села, оборонцем його економічних інтересів, сконцентрувало світовий і вітчизняний досвід реформування сільського господарства в індустріально-ринковій економіці.

Простеження історичної аналогії минулого та майбутнього має стати матеріалом для аналітиків і орієнтиром для практиків, джерелом розуміння результативності теоретичних основ і практичних напрямів сучасної аграрної політики, допоможе визначити принципову важливість різних складників реформування. Сучасна державна аграрна політика повинна забезпечити спадковість, враховуючи апробоване в минулому та об'єктивно важливе для всіх форм господарювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з держбюджетною науково-дослідною темою “Основні закономірності економічного розвитку України в XVI – XX ст.” (номер державної реєстрації 0101U000992), що розробляється колективом кафедри маркетингу на виробництві Тернопільського державного технічного університету ім. Івана Пулюя.

Об'єктом дисертаційного дослідження є діяльність українського громадського господарського товариства “Сільський господар”.

Предметом дисертаційного дослідження є роль товариства “Сільський господар” у розвитку сільського господарства західноукраїнських земель, реформуванні українських селянських господарств на засадах масової агрономічної допомоги.

Хронологічні межі дисертації охоплюють 20–30-і роки XX ст., що мають у сучасній науці усталену назву міжвоєнного періоду. Господарство Західної України, яка була окупована Польською державою, визначалося її економічною політикою. Товариство “Сільський господар” очолило змагання українців за національне життя та самостійний економічний розвиток. Обрані хронологічні рамки є часом найбільшого розмаху та розквіту діяльності товариства щодо організації агрономічної допомоги селянству. Це дозволяє розкрити її значення для прискорення еволюції сільського господарства в ринковій економіці.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є системний історико-економічний аналіз та вивчення досвіду діяльності товариства “Сільський господар,” обґрунтування її значення для реформування селянського господарства.

Досягнення поставленої мети передбачає послідовне розв'язання таких завдань:

узагальнити вітчизняний і зарубіжний досвід діяльності громадських об'єднань виробників сільськогосподарської продукції, практики й теорії організації агрономічної допомоги населенню в умовах індустріально-ринкового реформування сільського господарства міжвоєнного періоду; охарактеризувати стан аграрної культури на західноукраїнських землях, вплив на еволюцію сільського господарства політичних, економічних та ідеологічних чинників; дослідити процес становлення товариства “Сільський господар” як організатора агрономічної допомоги українському селянству та реформування сільського господарства на ринкових засадах;

проаналізувати внесок агрономів “Сільського господаря” в теорію організації агрономічної допомоги населенню;
показати значення діяльності товариства “Сільський господар” для розвитку національної сільськогосподарської науки та освіти;
вивчити організаційну форму та фінансові основи, програму, систему заходів і тип, методи та результативність громадської агрономічної діяльності товариства “Сільський господар”, виявити її зв’язок з політичними та соціально-економічними умовами праці українських селян;
визначити реальне значення використання досвіду товариства “Сільський господар” у сучасних умовах реформування агропромислового комплексу України.

Методологічною основою дослідження є принципи об’єктивності, діалектичного пізнання економічних законів і ціннісної орієнтації історико-економічного пізнання; спеціальні історичні методи: хронологічний, діахронічний, синхронічний; методи історико-економічного аналізу: історико-генетичний, системно-структурний, історико-порівняльний, історико-типологічний і статистичний.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим в українській історико-економічній науці комплексним системним дослідженням діяльності товариства “Сільський господар” як громадської організації виробників сільськогосподарської продукції, яка зробила значний внесок у теорію та практику організації агрономічної допомоги населенню. У ході дослідження зібрано і використано значний архівний і статистичний матеріал, вперше впроваджений у науковий обіг.

Вперше відтворено методологію та розкрито значення організації агрономічної допомоги населенню як механізму реформування та елементу регулювання масового сільського господарства для прискорення його індустріально-ринкової еволюції, напряму аграрної політики та самостійної сільськогосподарської науки; подано авторське визначення категорії “громадська агрономія”; доведено, що розвиток сільського господарства західноукраїнських земель міжвоєнного часу зумовлювався їхнім політичним, соціально-економічним становищем у Польській державі та загальними тенденціями формування індустріально-ринкової аграрної економіки; визначено, що товариство “Сільський господар” стало організатором індустріально-ринкового реформування селянського господарства як інститут аграрного господарського самоуправління українських селян та агрономічної допомоги населенню в системі державно-громадського регулювання сільського господарства Польської держави; на основі аналізу внеску українських агрономів у розвиток теорії організації агрономічної допомоги населенню як самостійної сільськогосподарської науки зроблено висновок про формування її національної школи;

з’ясовано, що товариство “Сільський господар” започаткувало справу наукового і професійно-освітнього забезпечення реформування українського селянського господарства; систематизовано громадсько-агрономічну діяльність товариства “Сільський господар”, визначено її значення та досвід, об’єктивну залежність від стану сільського господарства й аграрної політики Польської держави, причини, що обмежували вплив товариства на реформування селянського господарства

обґрунтовано, що “Сільський господар” виконував роль саморегульованої організації аграрного ринку, вперше забезпечив участь українських селян в агропромисловій інтеграції на контрактній, акціонерно-корпоративній та кооперативній основі;

зроблено висновок, що діяльність товариства “Сільський господар” є складовою світової та вітчизняної практики реформування сільського господарства; вироблено пропозиції щодо використання досвіду товариства “Сільський господар” для сучасного формування аграрного сектора України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості оцінити аграрні реформи минулого та сформулювати рекомендації теоретично-прикладного характеру щодо становлення механізму організації та управління сучасної реформи аграрного сектора економіки. Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані Кабінетом Міністрів України, Міністерством аграрної політики та його територіальними виконавчими органами,

представницькою владою, агрономами-практиками та громадськими організаціями сільськогосподарських товаровиробників для реорганізації системи управління сільського господарства, створення системи аграрного господарського самоуправління, організації агрономічної та економічної допомоги населенню, розвитку аграрного ринку та агроринкової економіки. Методологічні підходи товариства “Сільський господар” до формування свідомої, творчої господарської самодіяльності виробників мають стати основою розробки сучасної концепції аграрної ринкової трансформації.

Історико-економічний матеріал доцільно використовувати при дослідженні історії вітчизняної агроекономічної думки та народного господарства; викладачам вузів — при підготовці лекцій, написанні підручників; студентам — при підготовці до занять з курсів економічної історії, економіки та організації сільського господарства, аграрного реформування, методології агрономічної діяльності; вчителям — при викладанні шкільного курсу історії України. Висновки дисертації допоможуть при підготовці фахівців сільськогосподарського профілю відповідно до вимог сучасної агроринкової економіки, організації позашкільної просвітницької діяльності, професійної орієнтації молоді.

Апробація дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації обговорювалися на засіданні кафедри економіки сільського господарства та семінарі наукової ради інституту аграрного бізнесу Тернопільської академії народного господарства, кафедрі маркетингу на виробництві та міжкафедральному семінарі Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя, кафедрі економічної теорії економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на конференціях “Проблеми трансформації в гуманітарній, соціально-економічній та науково-освітній сферах” у Тернополі 16–20 червня 1997 р., “Трансформація гуманітарної освіти” в Ужгороді 25–27 травня 1998 р., у ході викладання курсів “Реформування АПК” і “Агрономічні студії в Галичині” Львівського державного аграрного університету.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені в одній монографії, десяти статтях у фахових виданнях загальним обсягом 26,5 др. арк.

Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження, загальний обсяг становить 172 сторінки, складається зі вступу, трьох розділів, що містять 19 таблиць, висновків і додатків. Список використаної літератури охоплює 479 найменувань на 20 сторінках. Робота містить 17 додатків на 26 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У “*Вступі*” обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми, сформульовано мету і завдання, методологічну основу дисертаційного дослідження. Визначено наукову новизну результатів, особисто одержаних автором, їхню практичну значущість.

У *першому розділі* “Діяльність товариства “Сільський господар як наукова проблема” з’ясовано стан наукового розроблення теми, аналізуються історіографія та джерела дисертаційного дослідження. Зазначено, що перша загальна інформація про історію “Сільського господаря” в 1899–1909 роках з’явилася в журналі товариства “Господарська часопись” за 1910 р. У міжвоєнний період дослідниками “Сільського господаря” були члени товариства Ю.Павликовський та Є.Храпливий. Окремі публікації присвячені ювілеям президентів товариства Є.Олесницького, Ю.Павликовського, Т.Войнаровського. У післявоєнний період в еміграції до історії “Сільського господаря” зверталися учасники досліджуваних подій та українського кооперативного руху. Оцінка видрукованих праць показала, що комплексного аналізу змісту і методів діяльності осередків товариства здійснено не було.

Українська наука 50–80-х років з економічної історії Західної України або ігнорувала, або лише згадувала діяльність “Сільського господаря”, оцінювала його як буржуазно-куркульське товариство та українське капіталістичне підприємство.

У незалежній Україні окремі аспекти діяльності товариства “Сільський господар” розглядалася в колективній монографії “Історія кооперативного руху”, С.Гелеєм, С.Злупком, Л.Пиндою, Ю.Токарським, В.Чайковським.

Опрацьовано також літературу польських авторів з історії громадських сільськогосподарських товариств у міжвоєнній Польщі.

Оцінити товариство "Сільський господар" у контексті вітчизняного та світового досвіду реформування сільського господарства в умовах індустріально-ринкової економіки міжвоєнного часу допомогло вивчення історії громадських об'єднань виробників сільськогосподарської продукції (за термінологією того часу товариств сільського господарства) впродовж кінця XIX — першої третини XX ст. у країнах Європи, Російській імперії, Наддніпрянській Україні. З цією метою проаналізовано праці Н.Богданова, Л.Брентано, Б.Бруцкуса, В.Винера, О.Дедусенка, І.Долгих, А.Кауфмана, Є.Ляура, Н.Макарова, К.Мацієвича, В.Морачевського, І.Осипова, А.Тейтеля, М.Туган-Барановського, А.Фабриканта, О.Філіповського, О.Форту-натова, О.Чаянова, О.Челінцева, О.Чупрова.

Упродовж 30–80-х років діяльність товариств сільського господарства в Наддніпрянській Україні залишалася поза увагою радянських вчених. У 90-х роках до їх історії другої половини XIX – 20-х рр. XX ст. зверталися Л.Гайдай, Б.Кругляк, В.Марочко, А.Пантелеймоненко, М.Якименко.

Опрацьовано джерельну базу дисертації: документи і матеріали державних архівів України, у тому числі Центрального державного архіву вищих органів влади та управління у м. Києві (фонд 3795), Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (фонди 146, 302, 309), Державних архівів Львівської (фонд 1, 625), Івано-Франківської (фонди 2, 825), Тернопільської (фонд 7) областей; офіційні документи, статистичні матеріали, статuti та щорічні звіти про діяльність товариства "Сільський господар", українських кооперативних союзів "Маслосоюз" і "Центросоюз"; книги провідних діячів і агрономів "Сільського господаря" В.Доманицького, Ю.Павликовського, А.Романенка, Є.Храпливого; матеріали періодичних видань.

Узагальнюючи місце і роль сільськогосподарських товариств у ринковій економіці 20–30-х рр., дисертант відзначає, що аграрна політика індустріальних держав базувалася на системі державно-громадського регулювання сільського господарства. Громадські об'єднання виробників сільськогосподарської продукції як інститути громадянського суспільства були органами господарського самоуправління та суб'єктами агрономічної допомоги населенню.

Вивчення теорії та практики організацій агрономічної допомоги населенню показало, що вона стала механізмом реформування та елементом регулювання масового сільського господарства в індустріально-ринковій економіці, формувалася як розділ аграрної політики, самостійна галузь наукових досліджень і навчальна дисципліна в системі сільськогосподарських наук. Теоретична спадщина вчених К.Мацієвича і В.Доманицького започаткувала українську школу громадської агрономії.

В історичному аспекті організація агрономічної допомоги розвивалася як громадська діяльність, започаткована приватними особами, товариствами сільського господарства та органами самоврядування; ґрунтувалася на господарській самодіяльності населення; тому для її визначення вживався термін "громадська агрономія".

У міжвоєнний період суб'єктами агрономічної діяльності були громадські організації, органи самоврядування та держава. Діяльність агрономічних організацій узгоджували територіальні колегіальні урядово-громадські інститути. Об'єктом агрономічної допомоги було масове сільське господарство, у першу чергу трудові селянські господарства. Було відзначено національний характер громадської агрономії, її залежність від політичних та соціально-економічних умов країни.

Завданням агрономічних організацій було сприяння сільським господарям у формуванні аграрної культури сучасного етапу науково-технічного прогресу через вдосконалення технології, техніки, організації та економіки сільськогосподарського виробництва, перетворення виробників на учасників аграрного ринку та формування агроринкової економіки. Організація агрономічної допомоги сформувалася як цілісна система науково-дослідних, культурно-просвітницьких та організаційно-виробничих заходів на територіальному та господарському рівні. Використовувалися такі методи праці: для науково-дослідної роботи - економічно-статистичний, монографічний, агрономічно-бюджетних обстежень, експедицій; для культурно-просвітницької діяльності - теоретичного та практичного навчання, змагально-заохочувальний; організаційно-виробничий

метод розв'язував конкретні проблеми реорганізації господарств і створення для цього матеріальної бази; з посиленням ролі держави - примусово-адміністративний.

У дисертації констатовано, що в агроекономічній літературі не було вироблено завершеної комплексної теорії як основи самостійної науки. На нашу думку, вчення про організацію агрономічної допомоги населенню формувалося як сільськогосподарська наука, що вивчає суспільні заходи, методи та засоби, спрямовані на вдосконалення технології, організації та регулювання масового сільського господарства на територіально-господарському рівні для формування аграрної культури сучасного етапу науково-технічного прогресу.

У другому розділі “Товариство “Сільський господар” - організатор реформування селянських господарств” досліджується процес становлення товариства як організатора агрономічної допомоги українському селянству та реформування сільського господарства.

Економічний аналіз сільського господарства українських земель й аграрної політики Польської держави в міжвоєнний період дозволив визначити: а) місце селянського господарства в аграрній економіці, фактори і причини переважаючого доіндустріального екстенсивного типу розвитку; б) риси системи суспільного регулювання сільського господарства, що законодавчо розмежовувала діяльність органів державного управління й аграрного господарського самоуправління в особі Державної сільськогосподарської ради, воєводських хліборобських палат і повітових аграрних комітетів, громадських об'єднань виробників сільськогосподарської продукції; в) форму громадсько-агрономічної діяльності як централізовано-поміркованої. Зроблено висновок, що подолання відсталості селянського господарства було об'єктивною метою і завданням українського громадянства.

У роботі показано, що у 20–30-х роках громадське товариство “Сільський господар” (засноване у 1899 році як місцеве та реорганізоване у 1909 році у крайове товариство сільського господарства) стало центром господарського життя українського селянства. За статутом це була масова організація селян і всіх зацікавлених у розвитку сільського господарства, її завданням було сприяння розв'язанню агрокультурних, переробних і постачальницько-збутових проблем селянських господарств. Товариство мало трирівневу організацію: центральне правління у Львові, філії переважно в повітових містах і гуртки в селах. На кінець 1938 р. організаційна мережа “Сільського господаря” охоплювала 159927 членів, у тому числі 60 філій, 2009 гуртків (у 53,8% українських громад), 2254 кооперативи, 155655 фізичних осіб (17,6% українських господарств Галичини). Осередки товариства на Волині були закриті. Автор зробив висновок-припущення, що працювали в гуртках середні та заможні селяни і лише незначна частина власників 2–5-гектарних господарств. У другій половині 30-х років питання про масове членство селян було одним з основних у роботі товариства.

Товариство “Сільський господар” добилося від польської влади визнання як організації аграрного господарського самоуправління українських селян і суб'єкта агрономічної допомоги. “Сільський господар” став організатором реформування масового селянського господарства на засадах громадської агрономії, опорними пунктами якої були осередки товариства.

У розвитку громадсько-агрономічної діяльності “Сільського господаря” можна виділити три етапи. У 1919–1924 роках ставилося, але не було розв'язано питання кооперативної агрономії. Упродовж наступного десятиліття (1925–1934 рр.) сформувалася організаційна мережа “Сільського господаря”, яка об'єднала агрономів, селян, громадських діячів і кооперативні союзи, створено власну агрономічну організацію, спільно з українською кооперацією - інститути аграрного господарського самоуправління, визначилися програма, методи та засоби агрономічної діяльності. У другій половині 30-х років розв'язано проблему фінансування агрономічної допомоги селянам, вона стала масовою, вдосконалювалися методи та засоби, кількісно і якісно зріс агроперсонал, створено професійну організацію агрономів. За неповними даними, у 20–30-х рр. у товаристві в певний час працював 141 агроном з вищою освітою. На початок 1939 р. агрономічний персонал становив 151 спеціаліста, у тому числі 71 з вищою освітою, 19 - із середньою, 61 - з фаховими курсами.

Результатом наукових досліджень агрономів “Сільського господаря” стало вироблення теоретичних засад регіональної української економічної та аграрної політики як її складової.

Враховуючи досягнення світової теорії та практики громадської агрономії, А.Романенко, Ю.Павликовський, Є.Храпливий науково обґрунтували її ідейні, організаційні та методологічні основи відповідно до умов розвитку західноукраїнських земель, виробили програму агрономічної допомоги українському селянству. Реформування селянського виробництва розглядалося, по-перше, через технологічно-організаційне вдосконалення та формування агроринкового господарювання, по-друге, як результат теоретичного та практичного навчання селян, їхньої професійної діяльності; по-третє, шляхом федерації селянських господарств у власних громадсько-економічних організаціях.

Програмні документи товариства характеризувалися чітко вираженим національним характером. Вони ґрунтувалися на ідеології та політиці “органічної праці” та господарського націоналізму, ставили завдання творення українського національного суспільного життя та досягнення економічної самостійності українських земель у Польській державі.

Результативність громадської агрономії пов’язувалася із працею агронома. Обґрунтовувалися три його основні функції: пропагандиста і вчителя нових методів господарювання; організатора і консультанта окремих господарів, установ; дослідника місцевого господарства.

Показано, що складовою діяльності товариства “Сільський господар” стало сприяння науковому і кадровому забезпеченню українського села на основі власної концепції розвитку сільськогосподарської освіти і дослідної праці на українських землях. Через фінансові труднощі починання щодо організації дослідної справи та власних сільськогосподарських шкіл не були реалізовані. “Сільський господар” співпрацював із сільськогосподарськими школами товариств “Просвіта” та “Рідна школа”, українськими студентами-аграрниками Львівської політехніки, Українською господарською академією (1922–1935 рр.) у м. Подебради Чехо-Словацької Республіки, реорганізованою в Український технічно-господарський інститут кореспонденційного навчання (1932–1945 рр.).

У *третьому розділі* “Агрономічна допомога товариства “Сільський господар” українському селянству” автор зробив висновок, що діяльність товариства розвинулася в комплексну систему організаційно-виробничих і культурно-просвітницьких заходів громадської агрономії, ґрунтувалася на господарській самодіяльності членів товариства. Агрономічна організація використовувала організаційно-виробничий, агропропагандистський, практично-показовий, змагально-заохочувальний методи агрономічного впливу. Система агрономічної роботи охоплювала масові заходи, групове обслуговування членів гуртків, індивідуальний вплив на вдосконалення господарського механізму конкретного господарства. Загальноекономічні проблеми села розв’язувалися з точки зору агротехнічного підходу, пов’язувалися з господарською ефективністю селянських господарств. “Сільський господар” працював на основі щорічних і трирічних (1934–1936 рр. і 1937–1939 рр.) планів. У практиці громадських агрономів почався перехід від пропагандистської, педагогічної та технічної до організаційної діяльності. Українські агрономи відіграли активну роль в українському кооперативному русі, впливали на місцеву сільськогосподарську політику.

Загальну схему побудови агрономічної роботи товариства “Сільський господар” характеризує рис. 1.

Результатом громадсько-агрономічної діяльності товариства “Сільський господар” стали перші кроки з технологічно-технічного та організаційно-виробничого реформування селянських господарств, їх утвердження в ринковій економіці. Переважне значення мали заходи, що сприяли раціоналізації господарства, проводилися селянами із врахуванням досягнень науково-технічного прогресу і практичного досвіду в умовах наявних виробничих ресурсів. Формувалися чинники

Рис. 1 Побудова агрономічної діяльності товариства “Сільський господар”

інтенсифікації селянського виробництва. Селянські господарства перетворювалися в суб’єкти підприємництва з власними засобами виробництва і працею у ринковій економіці.

“Сільський господар” виступив як саморегульована організація аграрного ринку: постачав засоби виробництва, сприяв переробленню та формуванню ринку реалізації селянської продукції,

усуненню посередників між селянином і ринком, першим спробам агромаркетингу. Були започатковані контрактні виробничі відносини селянських господарств і підприємств переробної промисловості, селяни вперше стали учасниками вертикальної агропромислової інтеграції на акціонерно-корпоративній основі. Аналіз динаміки та структури товарообігу українських кооперативів дозволив авторові стверджувати, що завдяки праці товариства “Сільський господар” українська споживча кооперація стала сільськогосподарською, зріс її економічний потенціал і позиції в міжгосподарських зв'язках селянських господарств. Механізм взаємодії громадської агрономії та кооперації забезпечив входження селянських господарств у ринкову економіку через кооперативні горизонтальні та вертикальні інтеграційні зв'язки.

Оцінюючи результативність агрономічної допомоги товариства “Сільський господар” українському селянству, дисертант зробив висновок, що радикального реформування селянського господарства не відбулося. Були визначені об'єктивні та суб'єктивні чинники, що мали негативне значення для діяльності “Сільського господаря” та сприяли збереженню технологічно-організаційної відсталості селянських господарств порівняно зі світовим і європейським рівнем виробництва. Обґрунтовано положення про зумовленість форм, методів і результативності агрономічної допомоги макроекономічними та соціально-політичними умовами, в яких селянам доводилося працювати.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і подано нове розв'язання наукової проблеми, що виявляється в історико-економічному аналізі теоретико-методологічних засад і практики, ролі та досвіду діяльності громадського об'єднання виробників сільськогосподарської продукції товариства “Сільський господар” у розвитку сільського господарства Західної України в 20–30-х роках шляхом організації масової агрономічної допомоги українському селянству. Такий підхід дав можливість сформулювати принципові висновки щодо теоретичного узагальнення історії практики та теорії аграрного реформування, також запропонувати рекомендації, які можуть бути використані для формування інститутів і механізму організації та регулювання сучасної аграрної реформи в умовах перехідної економіки України.

Результати дисертаційного дослідження, що виносяться на захист, такі.

1. В умовах ринкової економіки міжвоєнного часу розвиток сільського господарства індустріальних держав ґрунтувався на громадсько-державному регулюванні, громадські організації виробників сільськогосподарської продукції були його складовою як інститути аграрного господарського самоуправління й агрономічної допомоги населенню. Організація агрономічної допомоги населенню (громадська агрономія) формувалася як суспільна культурно-просвітницька, технологічно-технічна, організаційно-виробнича та педагогічно-виховна діяльність, яка стала механізмом реформування та елементом регулювання масового сільського господарства; напрям аграрної політики; самостійна сільськогосподарська наука та навчальна дисципліна.

2. Українське громадське господарське товариство “Сільський господар” працювало як інститут аграрного господарського самоуправління й агрономічної допомоги українському селянству в польській системі державно-громадського регулювання сільського господарства з помірковано-централізованою формою громадської агрономії. “Сільський господар” став організованою суспільною силою, яка визначала економічне життя українського села, забезпечувала представництво та реальний захист економічних інтересів українського селянства в державних і самоврядних органах аграрної політики. Діяльність товариства була об'єктивним чинником економічних трансформаційних процесів 20–30-х років, одночасно визначалася конкретними політичними та соціально-економічними умовами, станом сільського господарства й аграрною політикою Польської держави на західноукраїнських землях.

3. Товариство “Сільський господар” стало організатором ринкового реформування українського селянського господарства на засадах громадсько-агрономічної діяльності:

“Сільський господар” заснував власну агрономічну організацію, яка, враховуючи світовий та вітчизняний досвід, виробила теоретико-методологічні засади та програму агрономічної допомоги українському селянству в ринковій економіці;.

відбувався перехід від культурно-просвітницького до організаційно-виробничого типу громадської агрономії товариства “Сільський господар”;

українське громадянство визнало необхідність реформування, підтримки та професійної допомоги селянським господарствам. “Сільський господар” і кооперативні союзи становили єдину сільськогосподарську організацію українського селянства, створили національні громадські інститути саморегулювання ринкових процесів.

3. Товариство розпочало справу наукового і професійно-освітнього забезпечення реформування українського селянського сільського господарства, створило систему позашкільної підготовки кваліфікованої робочої сили через теоретичне та практичне навчання. Осередки товариства були школою сучасного господарювання. Формувався інтелектуальний потенціал і агрономічний світогляд українського села.

4. Громадсько-агрономічна діяльність товариства “Сільський господар” сприяла самореалізації селянина як інноваційно активного та ефективного господаря. Почали впроваджуватися сучасні технології та організація сільськогосподарського виробництва, формувалися чинники його раціоналізації та інтенсифікації. Селянські господарства перетворювалися в сільські підприємства, зростала їх товарність, розширювалася номенклатура запропонованої на ринок продукції. Господарства членів гуртків ставали лідерами господарського життя.

5. “Сільський господар” став саморегульованою організацією аграрного ринку, селянські господарства - його учасниками на основі контрактних виробничих відносин, акціонерно-корпоративних, кооперативних горизонтальних і вертикальних інтеграційних зв'язків. “Сільський господар” сприяв перетворенню української споживчої кооперації на сільськогосподарську. Формувалася модель агропромислового виробництва на регіональному рівні.

6. Почався перелом у господарській психології українського селянства. Вони працювали, спираючись на власні можливості та ідеологію раціонального ринкового господарювання.

7. Діяльність товариства “Сільський господар” була організаційною формою виховання селян, створювала умови для їх соціального захисту, набула значення національного чинника.

8. Громадська агрономія товариства “Сільський господар” є складовою світової та вітчизняної практики реформування сільського господарства, набула значення національного чинника. Теоретична спадщина В.Доманицького, К.Мацієвича, А.Романенка, Ю.Павликовського, Є.Храпливого формувала вітчизняну школу науки про організацію агрономічної допомоги населенню.

9. Враховуючи досвід товариства “Сільський господар”, закономірності та принципи світової аграрної еволюції в ринковій економіці, основні завдання реформування аграрного сектора економіки України в перехідний період, вважаємо, що:

національна модель розвитку сільського господарства та стратегія аграрної реформи мають бути основою концепції агропромислової політики України;

аграрна політика повинна забезпечити державно-громадське регулювання сільського господарства, законодавчо розмежувати функції державного і господарського управління. Децентралізація державного регулювання має створити інститути аграрного господарського самоуправління, реальними суб'єктами якого повинні стати громадські об'єднання виробників, інтегровані в Аграрну (Агропромислову) конфедерацію України. Для узгодження діяльності організованих суспільних сил сформувати територіальні колегіальні координаційні структури;

створити механізм організації та управління аграрною реформою - масову агроекономічну допомогу виробникам. В умовах перехідної економіки її суб'єктами повинні бути органи державного управління сільського господарства та організації аграрного господарського самоуправління. Альтернативні варіанти розглянути на регіональних та всеукраїнському з'їздах агрономів України. При виробленні теоретико-методологічного забезпечення нової технології управління та проведенні адміністративної реформи використати досвід громадської агрономії. Відродити організацію агрономів України — Товариство українських агрономів.

громадська агроекономічна діяльність є обов'язковою для сільськогосподарських навчальних закладів і науково-дослідних установ. Доцільно заснувати на громадських засадах обласні

науково-дослідні структури для опрацювання агроекономічних проблем регіону, моніторингу та прогнозування, підготовки оперативних та історико-економічних досліджень; необхідно продовжити вітчизняні традиції розвитку теорії організації агрономічної допомоги населенню як самостійної сільськогосподарської науки та навчальної дисципліни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Рева-Родіонова Л.А. Українське товариство “Сільський господар” (1899–1944). Історія. Досвід. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. — 368 с.
2. Родіонова Л.А. Вклад Крайового господарського товариства “Сільський господар” у Львові (1889–1939 рр.) у світову теорію і практику громадської агрономії // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Щорічник. — Тернопіль: Економічна думка, 1999. — С.71–76.
3. Родіонова Л.А. Вплив революції 1848 р. на формування громадсько-економічної праці галицьких українців // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія, вип. VII. — Тернопіль, 1998. — С.35–39.
4. Родіонова Л.А. Заслуги українського вченого Віктора Доманицького у господарському і культурному поступі галицького села // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Спецвипуск. — Тернопіль: Економічна думка, 1999. — С.201–206.
5. Родіонова Л.А. З історії освіти на західноукраїнських землях: Хліборобський вишкіл молоді // Гуманітарна освіта: досвід і проблеми: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Трансформація гуманітарної освіти” 25–27 травня 1998 року. — Ужгород: ММП “Гражда”, 1999.— С.197–202.
6. Родіонова Л. З історії розвитку агрономічної діяльності в Україні // Економіка АПК. — 2001. — № 2. — С.26–31.
7. Родіонова Л.А. З історії фінансування аграрного сектора економіки України у кінці XIX – 30 рр. XX ст. // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2000. — № 9. — С.189–195.
8. Родіонова Л.А. Роль Крайового господарського товариства “Сільський господар” у розвитку українського сільськогосподарського шкільництва на західноукраїнських землях (20–30 рр. XX ст.) // Мандрівець. — 1999. — № 2. — С.42–48.
9. Родіонова Л.А. “Сільський господар” — перше українське хліборобське товариство Східної Галичини, організатор громадської агрономії: Матеріали Українсько-польського симпозиуму “Проблеми трансформації в гуманітарній сфері, соціально-економічній, науково-освітній сферах” // Вісник Тернопільського технічного університету. — 1998. — № 1. — С.139–148.
10. Родіонова Л. Українське товариство “Сільський господар” (1899–1944). Історія // Сільський господар. — 2000. — № 9–10. — С. 7–8.
11. Родіонова Л. Українське товариство “Сільський господар” (1899–1944). Історія. Досвід // Сільський господар. — 2000. — № 11–12. — С.10–13.

АНОТАЦІЯ

Родіонова Л. А. Роль товариства “Сільський господар” у розвитку сільського господарства західноукраїнських земель (20–30-ті роки). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.04 – економічна історія та історія економічної думки. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2001.

Дисертацію присвячено дослідженню місця та значення українського громадського товариства “Сільський господар” у розвитку сільського господарства та реформуванні селянських господарств західноукраїнських земель міжвоєнного періоду. Узагальнено діяльність товариства як інституту аграрного господарського самоуправління й агрономічної допомоги українському селянству, саморегульованої організації аграрного ринку. Здійснено системний аналіз громадської агрономічної діяльності осередків товариства, яка стала механізмом реформування та елементом регулювання селянського господарства у ринковій економіці, показано її результативність і визначено чинники, що обмежували вплив товариства на прискорення аграрної еволюції. Сформульовано практичні рекомендації щодо використання досвіду товариства “Сільський

господар” для реформування та зростанням масового сільського господарства в умовах перехідної економіки України.

Ключові слова: аграрна реформа, державно-громадське регулювання сільського господарства, аграрне господарське самоуправління, громадське об’єднання виробників сільськогосподарської продукції, агрономічна допомога населенню, кооперація, агроринкова економіка.

THE SUMMARY

Podionova Larysa. The Association Silskyi Hospodar (Village Farmer) role in agricultural development of Western Ukrainian lands (the year of 1920–1930). – Manuscript.

Thesis is for a scientific degree of a Candidate of Economic sciences by specialiaty 08.01.04 – economic history and history of economic thought. – Kyiv National University named Taras Shevchenko, Kyiv, 2001.

The dissertation is devoted to the Ukrainian publik Association Silskyi Hospodar (Village Farmer) place and significance in agricultural development and peasant husbandry reforming in Western Ukrainian lands during the intermilitary period. The Association Activity as the self-regulated organization of agrarian market and the institute of agrarian economic self-governing and agricultural assistance to the ukrainian peasantry has been generalized. System analysis of association cells public activity which became a peasant husbandry reforming mechanism and regulating element in market economy has been fulfilled, its effectiveness has been shown and factors, which restricted the association influence on the agrarian evolution acceleration have been determined. The practical recommendations concerning the association experience usage under the market conditions have been formulated.

Key words: agrarian reform, public and governmental regulation of agriculture, agrarian economic self-governing, peasant husbandry public association, agricultural assistance to the population, cooperation, agromarket economy.

АННОТАЦИЯ

Родионова Лариса Андреевна. Роль общества ”Сільський господар” в развитии сельского хозяйства западно-украинских земель (20–30-е годы). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.04 – экономическая история и история экономической мысли. – Киевский национальный университет, Киев, 2001.

Диссертация посвящена исследованию места и значения украинского общества сельского хозяйства “Сільський господар” (1899–1944 гг.) в развитии сельского хозяйства и реформировании крестьянского хозяйства западно-украинских земель межвоенного периода в условиях становления индустриально-рыночной экономики.

В ходе проведенного системного анализа деятельности общества “Сільський господар” было показано его становление как организации аграрного хозяйственного самоуправления в системе государственно-общественного регулирования сельского хозяйства Польского государства и института агрономической помощи (общественной агрономии) украинскому крестьянству. Автор сосредоточил внимание на доказательстве того, что общество “Сільський господар”, используя мировой и отечественный опыт, стало организатором массовой агрономической помощи украинскому крестьянству и реформирования сельского хозяйства.

“Сільський господар” был организацией крестьянства и всех заинтересованных в развитии сельского хозяйства, создал общественные институты самоуправления и стал центром хозяйственной жизни украинского села. Его задачей было содействие решению агрокультурных, перерабатывающих и снабженческо-сбытовых проблем крестьянского хозяйства. Центральное правление общества находилось во Львове, филиалы - в уездных городах, кружки - в селах. На конец 1938 р. 60 филиалов и 2009 кружков (в 53,8% сел Галичины) общества объединили 2254 кооператива и 155655 физических членов (17,6% украинских хозяйств). Была создана филиально-уездная форма агрономической организации, опорными пунктами которой стали сельские кружки.

Агрономы “Сільського господаря” разработали теоретико-методологические основы и программу реформирования крестьянского хозяйства на основе общественной агрономии, мировая теория и практика которой формировали её как раздел аграрной политики, самостоятельную сельскохозяйственную науку и учебную дисциплину. Труды ученых К.Мациевича, В.Доманицкого, Ю.Павлыковского, Е.Храплывого создали украинскую школу науки про организацию агрономической помощи населению.

Автор систематизировал и обобщил опыт общественной агрономии “Сільського господаря”, осветил методику проведения конкретных мероприятий. Был сделан вывод, что проводилась комплексная система организационно-производственных и культурно-просветительских мероприятий на основе хозяйственной самостоятельности членов общества. Агрономическая организация использовала следующие методы работы: организационно-производственный, выдвинувшийся на первый план, агрокультурно-пропагандистский, показательный, состязания и поощрения, принуждения. Агрономические мероприятия были массовыми, обслуживали конкретные территории и членов общества, индивидуальные хозяйства. Общеэкономические проблемы села решались с точки зрения агротехнических подходов и хозяйственной эффективности крестьянских хозяйств. “Сільський господар” работал на основе годовых и трехлетних (1934–1936 гг. и 1937–1939 гг.) планов.

Обоснован вывод, что в результате общественно-агрономической деятельности общества “Сільський господар” начались рационализация и интенсификация крестьянских хозяйств путем технологическо-технической и организационно-экономической реорганизации, повышение производственной квалификации крестьян, формирование у них агрономического мировоззрения. Крестьянские хозяйства ставали предпринимательскими, формировались лидеры хозяйственной жизни. Проанализировано становление “Сільського господаря” в саморегулирующуюся организацию аграрного рынка, крестьянских хозяйств - его участников на основе производственных контрактов, акционерно-корпоративных, кооперативных горизонтальных и вертикальных интеграционных связей. “Сільський господар” содействовал превращению украинской потребительской кооперации в сельскохозяйственную. В результате исследования выявлены субъективные и объективные причины, по которым реформирование крестьянского хозяйства не стало радикальным.

Основные положения диссертации учитывались при разработке практических рекомендаций по использованию опыта “Сільського господаря” для создания механизма организации и регулирования аграрной реформой в современных рыночных условиях переходной экономики Украины.

Ключевые слова: аграрная реформа, государственно-общественное регулирование сельского хозяйства, аграрное хозяйственное самоуправление, общественная организация сельскохозяйственных производителей, агрономическая помощь населению, кооперация, агрорыночная экономика.

Підписано до друку 10.11.2001 р. Формат 60x90/16

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Сут

Умовн. друк. арк. 1,1, обл.-вид. арк 1,16

Тираж 100 прим.

Віддруковано у СМП “Тайп”

46000 м. Тернопіль, вул. Чернівецька, 44-Б